С38

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА



СИНЧАК ОЛЕНА ПЕТРІВНА

УДК 81'42:316.346.2-055.2

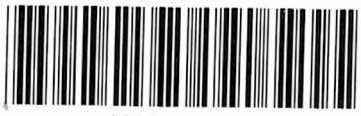
ПРАГМАРИТОРИЧНІ ТА КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО АВТОБІОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ

(на матеріалі англійської, польської і української мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

НБ НПУ



100132579

Київ – 2011

8058

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Сваричевська Лідія Юріївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри загального мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник
Радзієвська Тетяна Вадимівна,
Інститут мовознавства
імені О. О. Потебні НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу загального мовознавства

кандидат філологічних наук,
Корольов Ігор Русланович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
викладач кафедри загального мовознавства
та класичної філології

Захист відбудеться "8" листопада 2011 р. об 11[00] годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "7" жовтня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Т. С. Толчеєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню прагмариторичних і когнітивно-семантичних особливостей жіночого автобіографічного дискурсу в англійській, польській та українській мовах. У роботі визначено стратегії і тактики творення образів риторки, аудиторії й опонента у зіставлюваних автобіографічних дискурсах; виявлено спільні (ґендерні) й відмінні (етнічні) персуазивні засоби переконання читацької аудиторії; встановлено тип мовної особистості афроамериканської, польської та української письменниць.

Сучасна лінґвопрагматика характеризується новим риторико-когнітивним вектором у вивченні стратегій і тактик комунікативних ситуацій, притаманних різним типам дискурсів. Особливу роль у цих ситуаціях виконують персуазивні засоби, які вже неодноразово ставали об'єктом наукової уваги в юридичному (L. Olbrechts-Tyteca, Ch. Perelman), політичному (О. Зернецька, П. Зернецький, П. Крючкова А. Михальська, О. Паршина, E. Black, K. Burke), художньому (Є. Верещагін, В. Виноградов, О. Волков, П. Крючкова, Ю. Рождественський, R. Barthes, W. Booth, J. Dubois, G. Genette, P. de Man, I. Richards), педагогічному (U. Connor, R. Kaplan), науковому (О. Гніздечко), медичному (О. Кудоярова), рекламному (А. Мартинюк, U. Eco, R. Lakoff, K. Sornig), мас-медійному (В. Кулик, Л. Павлюк, F. Menz, T. van Dijk) дискурсах, а також в інтернет-комунікації (П. Крючкова, A. Lunsford), повсякденному спілкуванні (А. Семенюк, R. Lakoff, G. Leech) та діловому мовленні (О. Яшенкова).

Останнім часом спостерігається посилений інтерес дослідників до аналізу автобіографічного дискурсу: від визначення особливостей тексто-типу автобіографії (J. Brockmeier, E. Bruss, P. Eakin, R. Hatté, J. Olney, J. Quigley, J. Sturrock) та їх модифікацій під впливом ґендерного фактора (E. Chiavetta, C. Heilbrun, J. Friedman, N. Miller, Sh. Neuman, S. Smith) – до стилістичних і власне персуазивних засобів творення мемуарно-автобіографічних текстів (Л. Бондарева, Є. Голубєва, Є. Кованова, Н. Ніколіна, Т. Радзієвська, Т. Романова). Окрім того, є перші спроби зіставити різномовні автобіографічні тексти в німецькій, французькій, російській та англійській мовах (Н. Журді), англомовні й російськомовні автобіографії політиків (В. Даулетова). Натомість невирішеними й донині залишаються питання про подібні й відмінні персуазивні засоби в національних автобіографічних дискурсах, зокрема про вплив ґендеру й риторики на вибір способів переконання носіями різних етнокультур.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена, з одного боку, новим інтегральним підходом у сучасних лінгвістичних працях до вивчення прагмариторичної складової комунікації на матеріалі різних типів дискурсу; а з іншого, – зверненням до питань взаємозв'язку ґендерного фактора й етноріторичних особливостей мовлення. Поєднання прагмариторичного і когнітивно-семантичного підходів до аналізу англійських, польських й українських персуазивних засобів є необхідним для виявлення як спільних закономірностей, так і етноріторичних відмінностей творення жіночого персуазивного дискурсу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою наукової теми "Семантика і прагматика у різних виявах сучасної лінгвістичної парадигми" (номер державної реєстрації 0105U004924) кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка. Тему дисертації затверджено вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 11/2 від 24 лютого 2010 р.)

Мета роботи – визначити прагмариторичні та когнітивно-семантичні особливості побудови жіночого автобіографічного дискурсу в англійській, польській і українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань:**

– визначити теоретико-методологічні засади вивчення прагмариторичного та когнітивно-семантичного аспектів дискурсу;

– розробити методику зіставлення персуазивних технік у дискурсі жіночих автобіографій в англійській, польській та українській мовах;

– охарактеризувати репертуар стратегій, тактик та прийомів творення образів риторки, аудиторії й опонента в жіночому автобіографічному дискурсі;

– виявити когнітивно-семантичні особливості засобів аргументації в жіночому автобіографічному дискурсі англійської, польської та української мов;

– встановити тип мовної особистості афроамериканської, польської та української письменниць;

– проаналізувати спільні закономірності та відмінності у принципах творення жіночого персуазивного дискурсу в зіставлюваних мовах.

Об'єктом дослідження є персуазивні техніки афроамериканського, польського й українського жіночого автобіографічного дискурсу.

Предметом дослідження є прагмариторичні і когнітивно-семантичні особливості стратегій, тактик, прийомів і засобів переконання в жіночому автобіографічному дискурсі зіставлюваних мов.

Матеріалом дослідження є автобіографічні тексти афроамериканки М. Анґелу ("I Know Why the Caged Bird Sings"), польки М. Ґретковської ("Polka") та українки О. Забужко ("Польові дослідження з українського сексу"). Вибір матеріалу зумовлений, по-перше, тим, що обрані твори належать до прецедентних текстів кожної лінгвокультури (про що свідчить кількість їх перевидань, частота інтертекстуальних посилань у ЗМІ, обговорень у науковій літературі, інсценування, включення до антологій і навчальних програм); по-друге, активною суспільно-політичною позицією їх авторок.

Методи дослідження. За допомогою *методу дискурс-аналізу*, зокрема його складової *контекстуального аналізу*, та елементів *інтент-аналізу* визначено стратегії і тактики жіночого автобіографічного дискурсу в англійській, польській та українській мовах. *Зіставний метод* застосовано для виявлення закономірностей і відмінностей в організації жіночого автобіографічного дискурсу досліджуваних мов. На основі *методики лінґвостилістичного аналізу* й елементів *концептуального аналізу* проаналізовано ґендерні та етнічно марковані фігури

жіночого автобіографічного дискурсу. *Методика опису мовної особистості ритора* (за А. Михальською) та *процедура кількісних підрахунків* дали змогу кількісно охарактеризувати мовленнєву поведінку автобіографок і з'ясувати риторичний потенціал їхнього писемного мовлення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше визначено універсальні стратегії творення образів 1) риторки (самопрезентація через завоювання прихильності; заворожування та безпорадність; самовиправдання), 2) аудиторії (стратегія максимального залучення аудиторії) і 3) опонента (іншування, дискредитація, аргументація) в жіночому автобіографічному дискурсі англійської, польської та української мов; окремі стратегії, характерні для двох мов: самореклама, захисту-нападу (англ., укр.), моральна досконалість, самозвинувачення, звинувачення опонента (англ., пол.); відмінні тактики (дотепне самовихваляння, самоприменшення, мирний заклик до справедливості – в автобіографії афроамериканської письменниці; представлення себе як чесної людини, нарікання, спростування, прийняття закиду на власну адресу, ухиляння від закиду, згода з позицією опонента – у польської авторки; негативний самоопис, самознищення, представлення себе як жінки зі сильним характером, закид на адресу чоловіка, удар у відповідь, висміювання – в українському автобіографічному дискурсі), а також риторичні прийоми: ідентифікації зі спільнотою, протиставлення *We* vs. *They*, аргументів до авторитету Біблії, гіперболи – в англійській мові; парадоксу, іронії, сарказму, хлеазму, заперечення – в польській; аргументів до авторитету думки чоловіків, максими самозахисту "Покритикуй себе", протиставлення *Я* vs. *Інші*, дисфемізму – в українській; ґендерно й етнічно марковані концептуальні метафори.

Теоретичне значення дисертації пов'язане із поглибленням основних положень прагмариторики як нового аспекту комунікативно-прагматичної парадигми в загальному мовознавстві, з подальшою розробкою теоретико-методологічних засад вивчення персуазивних технік у різних типах дискурсів, а також із систематизацією параметрів риторичної ситуації крізь призму когнітивної семантики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: Загальне мовознавство (розділи "Мова і суспільство", "Когнітивна лінгвістика про роль мови в процесі пізнання"), Стилістика англійської мови (розділ "Tropes and Rhetorical Figures"), Практична стилістика української мови (розділ "Основні засоби мовної експресії"), Стилістика польської мови (розділ "Риторичний стиль і його жанри"), Теорія мови (розділ "Проблеми сучасної риторики як наслідок експансіонізму в мовознавстві"), Основи соціолінгвістики ("Мова як суспільне явище"), Лінгвістична прагматика ("Мікропрагматика та її категорії"), "Естетична комунікація" (розділ "Контури естетичного в риторичному модусі культури"), "Філософія мови" (розділ "Теорія комунікації та дискурсу"). Вивчення риторичного аспекту комунікації має особливе значення для лінгводидактики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювались у доповідях на *чотирьох* міжнародних конференціях: XIII Міжнародній науково-практичній конференції "Риторика і культура спілкування в суспільному й освітньому просторі" (Москва, 2009), XII Міжнародній науково-практичній конференції "Жінка. Суспільство. Освіта" (Мінськ, 2009), "Семантика мови і тексту" (Івано-Франківськ, 2009), Міжнародній науковій конференції "Мова і культура" імені Сергія Бураго (Київ, 2010); *двох* всеукраїнських конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції "Сучасна україністика: наукові парадигми мови, літератури та документознавства" (Київ, 2009), Форум ґендерних освітніх центрів "Сучасні тенденції ґендерної освіти в Україні" (Київ, 2010) та на щорічній звітній конференції викладачів й аспірантів кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (2009-2011).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в *дев'яти* публікаціях: у *п'яти* статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та тезах доповідей *чотирьох* наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури (250 найменувань, із яких половина англійською і польською мовами) та додатків. Повний обсяг дисертації – 242 сторінки, основний зміст викладено на 200 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми їхньої апробації і структуру роботи.

У **першому** розділі **"Прагмариторичні та когнітивно-семантичні засади вивчення різномовного жіночого автобіографічного дискурсу"** розкрито зв'язок риторичної теорії із прагмалінгвістикою, когнітивною семантикою та дискурс-аналізом; визначено об'єкт, процедуру і категорійний апарат прагмариторичного аналізу; розроблено методику зіставлення персуазивних технік у жіночому автобіографічному дискурсі англійської, польської та української мов.

У сучасній лінгвістиці сформувалися два підходи до розуміння риторики. Представники першого підходу (Н. Безменова, G. Leech) витлумачують риторику як майстерність (*τέχνη*) побудови дискурсу, зокрема описують загальні правила його породження, включаючи семантику і прагматику, а також фігури й засоби аргументації. Натомість "вужчий" погляд (T. van Dijk, R. Wodak) на риторику передбачає її аналіз як складової дискурсу, поряд із семантикою і прагматикою, а риторичними вважають ті засоби, за допомогою яких конкретний текст впливає на адресата, переконує його в чомусь – власне перлокутивний рівень комунікації. При цьому обидва підходи корелюють із поняттям персуазивного дискурсу.

Проблема персуазивної комунікації стає особливо актуальною для сучасної прагмариторики у зв'язку з вивченням суб'єкта мовлення (*homo loquens*), що діє словом (*homo verbo agens*), яке в різних типах дискурсів розкриває своєрідний код культури (R. Lachmann). Одним із таких дискурсів є автобіографічний, який відносять до різновидів персуазивного дискурсу і визначають як оповідь про життя реальної людини, що висвітлює історію становлення особистості, її думки та переживання (D. Szajnert). У наукових працях дослідники вже вивчали автобіографічний дискурс із різних позицій, зокрема аналізували: особистість автора як основний фактор текстотворення (Є. Голубєва, Є. Кованова); тотожність автора, оповідача і героя (Ф. Лежен); головну інтенцію – розповідь про власне життя ("пишу це, бо хочу, аби люди знали про моє життя і могли собі його уявити" – A. Wierzbicka); суб'єктивну достовірність оповіді – "це відбувалося зі мною" (J. Olney); адресованість (Л. Бондарева); проспективно-ретроспективну оповідь (Є. Голубєва, Ф. Лежен); роль чинника пам'яті (Т. Радзієвська, S. Smith, J. Watson). Мовне віддзеркалення цих аспектів залежить від типу мовної особистості автора, його комунікативних цілей, ґендерного й етнічного факторів. На тлі останніх проблем актуалізується науковий інтерес до дискурсу жіночих автобіографій (E. Chiavetta, Sh. Newman, S. Smith), насамперед, до аналізу технік, за допомогою яких здійснюється вплив на читачів (Є. Кованова, М. Чермінська).

У дисертації питання персуазивності автобіографій розглянуто комплексно із залученням концепції риторичної прагматики G. Leech (яка передбачає вивчення риторичних принципів творення дискурсу), соціокогнітивного аналізу дискурсу T. van Dijk, теорії риторичних образів О. Волкова та здобутків когнітивної семантики (А. Баранов, Дж. Лакофф і М. Джонсон). Відтак, персуазивними вважаємо техніки, які мовець застосовує *цілеспрямовано* задля впливу на адресатів, а риторичним – текст, спрямований на переконання чи порозуміння між мовцем та адресатом. Такий вплив здійснюється завдяки стратегіям і тактикам, фігурам (стилістичним прийомам) та аргументам (когнітивним структурам) для створення *образу автора*, *аудиторії* й *опонента*, які мають за глобальну мету – змінити (чи зберегти) наявний стан речей (D. O'Keefe, J. Ziomek). Найбільш дискусійним питанням є розробка адекватної класифікації стратегій і тактик автобіографічного дискурсу. Одні дослідники виділяють стратегії спрямованості на адресата, створення позитивного образу автора, порівняння "як було – як стало", некатегоричності, виправдання, захисту і спростування, звинувачення і, відповідно, тактики звинувачення, узагальнення, конкретизації та характеризації (Є. Кованова). Натомість інші – обирають за визначальні стратегії демонстрації або приховування істинного смислу і тактики самопрезентації, самопохвали і самознищення (Т. Романова). Прийнятним же для концепції цієї дисертації є підхід О. Волкова, згідно з яким персуазивний дискурс неодмінно містить зіткнення поглядів, представлених образами ритора, аудиторії й опонента. З огляду на це, виділяємо стратегії і тактики, прийоми впливу та переконання, а також стилістичні засоби (рис. 1) в автобіографічних дискурсах М. Ангелу, М. Ґретковської та О. Забужко для побудови образів ритора, аудиторії й опонента.

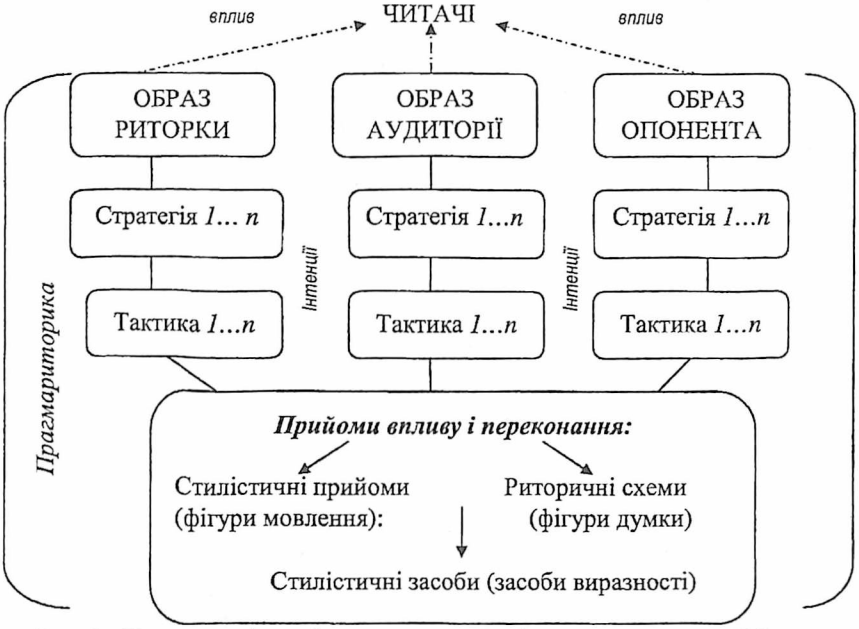


Рис. 1. Персуазивні техніки творення образів риторки, аудиторії й опонента в автобіографічному дискурсі досліджуваних мов

У персуазивному дискурсі вплив чиниться через *стратегії* і *тактики*, *прийоми впливу та переконання* (фігури мовлення – образні звороти, значення яких виявляється в контексті; фігури думки – виконують прагматичну функцію звернення до аудиторії: риторичне, антиципаційне запитання), які реалізують комунікативні інтенції ритора й оформлюються *стилістичними засобами* (Т. ван Дейк, Ю. Шевельов, K. Lototska, K. Wales). Водночас вплив має когнітивно-семантичну природу (рис. 2), що актуалізується на рівні образного осмислення певного сегмента дійсності – *концептуальних метафоричних моделей* та *аргументаційних структур* як комплексу когнітивних процедур представлення знання, які зумовлюють зміну його онтологічного статусу в моделі світу адресата, впливаючи на процес прийняття рішення (А. Баранов).

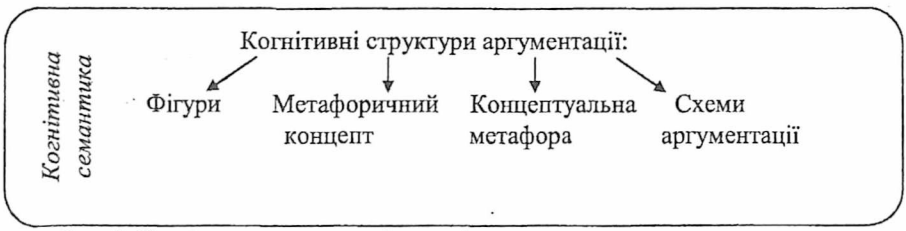


Рис. 2. Когнітивно-семантичні механізми впливу

Зіставлення персуазивних технік у дискурсі жіночих автобіографій в англійській, польській та українській мовах здійснювалося за такою процедурою. На основі методики контекстуального аналізу та психологічної класифікації стратегій самопрезентації (E. Jones, T. Pittman) визначено стратегії творення образів риторки, аудиторії й опонента в аналізованих автобіографічних текстах. За моделлю Є. Верещагіна, R. Rathmayr і T. Rojter, яка ґрунтується на методі інтент-аналізу (рис. 1), виявлено репертуар тактик і риторичних прийомів, завдяки яким ці стратегії репрезентуються в англійській, польській та українській мовах. Методика концептуального аналізу дала змогу проаналізувати когнітивно-семантичні механізми творення ґендерно й етнічно маркованих метафор. Останній етап був пов'язаний із встановленням типів мовної особистості кожної автобіографки.

Отже, основним методологічним принципом у дисертації є положення про риторико-когнітивну структуру дискурсу, яка складається із стратегій і тактик, стилістичних і риторичних фігур та аргументів. Ці техніки залучаються для творення бажаних образів риторки, аудиторії й опонента. Запропонована методика ґрунтується на здобутках дискурс-аналізу та неориторики. Доцільність її застосування до аналізу автобіографічних текстів зумовлена тим, що їхня персуазивність виявляється, по-перше, у стратегіях самопрезентації (*Я – Я' – Ти*); по-друге, у драматичному діалозі з читачами (*Я – Ти*); по-третє, у полеміці з опонентом (*Я – Ти – Він (Вона)*).

У **другому** розділі **"Прагмариторичні особливості жіночого автобіографічного дискурсу в англійській, польській та українській мовах"** проаналізовано прагмариторичні особливості зіставлюваних дискурсів; виявлено спільні (які кваліфікуємо як *власне жіночі*) й відмінні (*етноріторичні*) персуазивні техніки; встановлено типи мовної особистості кожної автобіографки.

Аналіз текстового матеріалу продемонстрував, що для творення **образу риторки** письменниці послуговуються основною стратегією – *самопрезентації*, а також допоміжними стратегіями: *самокартання, самозвинувачення, самопринижження* та *самовиправдання*.

Самопрезентація – цілеспрямована мовна дія, спрямована на те, аби витворити в аудиторії бажаний образ власної особи ("корчення міни", "позування"); реалізується через контролювання інформації про себе, інших людей, погляди, відтак, є специфічною технікою здійснення впливу на співрозмовників (A. Szmajke). В автобіографічному дискурсі самопрезентація стає провідною стратегією і здійснюється такими її різновидами: *завоювання прихильності, заворожування, самореклама, моральна досконалість (exemplification), безпорадність, самокритика* та *самозахист*.

Спільними є ***стратегії***: 1. Завоювання прихильності: англ. *I was superbly intelligent and had good physical coordination. Of course I could drive. Idiots and lunatics drove cars, why not the brilliant Marguerite Johnson?*; пол. *Dopiero teraz, przed czterdziestką (mój wieczny Boże, któremu się nie spieszy)*; укр. <..> *в тебе були чудесні ноги, всі діорівські-сен-лоранівські модельки на своїх жердинах мали б на*

вид таких ніг негайно піти й утопитися; 2. Заворожування: англ. *My dress fitted perfectly and everyone said that I looked like a sunbeam in it*; пол. *Węsząca samica zdechła. Pojawiła się kobieta, nacierająca kropelką perfume szyję i włosy*; укр. <..> *годинникова браслетка наново вирізьбила артистичну вузькість зап'ястка, а рясні дармовиси-сережки – високу беззахисну шию*; 3. Безпорадність: англ. *I was to die, after all, in a Mexican dirt yard.* <..> *How pitiless were the Fates and how helpless was this poor Black girl*; пол. *Nic nie zalezy ode mnie. Szamoczę się, płaczę. Wiem, wiem... hormonalny zjazd. Strach przed czymkolwiek, przed sobą samą. Niczego nie umiem. Do niczego się nie nadaję. Nie mam prawa jazdy, nie mam pieniędzy.* <...> *Bezradna, nieubezpieczona od codzienności*; укр. *Леді й джентльмени, жаль за власним, з дня на день марнованим тілом – це почуття, знайоме хіба ГУЛАГівським в'язням*; 4. Самовиправдання: англ. *My mission had failed and succeeded. She refused to be pacified, but I had shown myself in a favorable and Christian light*; пол. *Nie zdarzyło mi się dotąd nie zdążyć z korektą... opadam na łóżko. Jestem pod ochroną, zasłonię się przed wydawcą brzuchem. Gretkowska minus brzuch równa się rzetelność i slowność. Gretkowska plus brzuch jest, he, he... nierówna*; укр. <..> *ну бо сил уже нестравало вивертати себе через горло, примилятися, глитаючи обиду за обидою, та безецно, мов шльондра за плату, демонструвати, який то він, хай йому абищо, кльовий.*

Своєрідними в зіставлюваних мовах є: 1. Самозахист: пол. *Nie jestem zawodowym pornografem... piszę także o innych rzeczach*; 2. Самокритика: укр. <..> *ай як шляхетно з твого боку, золотце, ну помилуйся, помилуйся собою – кругом файна виходиш, ні?*; 3. Самокартання: укр. <..> *от і збулося все до словечка: вчися, вчися тепер "науки розставань" – із життям, із собою, з даром своїм нещасливим*; 4. Самопринижение: укр. <..> *та хто ти ваще така, слиш, ти, забацана Ukrainian, дитя відрадянської комунальної "хрущовки", з якої цілий вік марно силкуєшся вирватись, Попелюшка, що летить через океан понарікати за вечерею у Шеффілда з парочкою Нобелівських лауреатів* <..> *на ідейну вичерпаність сучасної цивілізації.*

Відмінності виявлено на рівні ***тактик***: англ. 1. Дотепного самовихваляння: *I was superbly intelligent and had good physical coordination. Of course I could drive. Idiots and lunatics drove cars, why not the brilliant Marguerite Johnson?*; 2. Самоприменшення: *Maybe he wasn't my real father. Bailey was his son, true enough, but I was an orphan that they picked up to provide Bailey with company*; 3. Декларації щирості: <..> *after all the things they said about "my daddy must have been a Chinaman" (I thought they meant made out of china, like a cup) because my eyes were so small and squinty*; 4. Залучення аудиторії: *There seemed to be no explanation for my private infirmity, but being a product (is "victim" a better word?) of the Southern Negro upbringing*; пол. 1. Декларації відвертості: *Jestem dzisiaj straszna bitch*; 2.Спростування: *Gdybym była prostytutką, ciąża przeszkadzała by mi w wykonywaniu zawodu, ale pisarka-pornografka da sobie radę*; 3. Представлення себе як чесної людини: *Nie podpisałam żadnej umowy (traktując dane slowo jako słowo honoru), nie zapłacili*; 4. Нарікання: *Niedługo będę miała czterdzieści lat i nie mam nic, nawet*

hulajnogi); укр. 1. Критичного ставлення до себе: <..> *професійна українізаторка, наче ще по одному органу їм усім нарощуєш*; 2. Самознищення: <..> *ти відчула себе типовою совковою проституткою, що трахається в готелі за пару трусів*; 3. Негативного самоопису: <..> *вона першої миті не впізнає цієї бабери в знайомих елеґантних строях, і справа навіть не в страхітливій шкірі, відразу на кілька років змарнілій*; 4. Закиду на адресу чоловіка: <..> *той чоловік був з тих, хто взагалі кепсько уявляє, що робити з жіночими грудьми*; 5. Представлення себе як жінки зі сильним характером: <..> *вибачай, але я вмію грати – тільки по-крупному*.

Автобіографки використовують різні ***прийоми***: англ. 1. Прийом ідентифікації зі спільнотою: *I was a proud member of the wonderful, beautiful Negro race*; 2. Мейозис: <..> *but I was an orphan*; 3. Анафору і паралелізм: *How pitiless were the Fates and how helpless was this poor Black girl*; пол. 1. Парадокс: *Mężczyzna – ktoś, kim na pewno nie jestem. Kobieta – ktoś, kim na pewno nie będę*; 2. Сарказм: *ale pisarka-pornografka da sobie radę*; 3. Хлеазм: *Nie czytała żadnej książki, ale ma opinię – z gazet* <..> *Łby wypchane gazetami*; 4. Літоту: <..> *nie mam nic, nawet hulajnogi*; 5. Апосіопезу: *Kwestia temperamentu, mentalności... bywa, że kogoś się nie lubi od pierwszego wejrzenia... chemia*; укр. 1. Прийом протиставлення "була вродливою – стала негарною": <..> *атож, погас зір – не вдаряли більше очі з обличчя прожекторами, а ховались у нього з такою заплаканою мукою*; 2. Нанизування прикладів: <..> *щось невловно змінилося в цілій постаті, в рухах, в ході: щезла та неповстримна розгонистість літака перед злетом, що завжди в ній була, і* <..> *погас зір – не вдаряли більше очі з обличчя прожекторами*; 3. Дисфемізми: *типовою совковою проституткою*. Водночас прийоми самоіронії та гіперболи виявилися спільними для жіночого автобіографічного дискурсу.

Для побудови **образу аудиторії** в аналізованих мовах використано *стратегію максимального залучення адресатів*, яка відповідно реалізується в тактиках *заохочення активної участі адресатів*, *підтримування уваги*, *пояснення*, *спростування*, *повчання* та *удаваної ввічливості*.

Спільними є: 1. ***Тактика*** заохочення активної участі адресатів: англ. <..> *is "victim" a better word?*; пол. *Kto powiedział, że w Polsce jest niż demograficzny na trzy dziwczyny w ogrodzie słoneczników my dwie jesteśmy w ciąży*; укр. <...> *можна б вловити виляски чийогось – це ж чийого, ану вгадайте? – реготу*; 2. Тактика пояснення: англ. *Then, too, I was well known for being "tender-hearted". Southern Negroes used that term to mean sensitive and tender to look upon a person with that affliction as being a little sick or in delicate health*; пол. *Wtedy będzie można bezpiecznie wrócić zgodnie z potocznym powiedzeniem* Kusten är klar *(wybrzeże jest czyste), wziętym pewnie ze staroszwedzkiego języka morskich łupieżców*; укр. *Леді й джентльмени, problems – це те, на розв'язок чого існують правила.*

Відмінними – 1. Тактика спростування: пол. *Kto powiedział, że w Polsce jest niż demograficzny, na trzy dziwczyny w ogrodzie słoneczników my dwie jesteśmy w ciąży*; 2. Тактика підтримування уваги: укр. <..> *бо вірші – вони, повторюю ще раз, в разі хто не встиг собі занотувати, – завжди від когось*); 3. Тактика

повчання: укр. *<..> хай не сниться вам ваша прекрасна юність, навіть якби всякі там невдахи витикали вам нею очі*; 4. Тактика удаваної ввічливості: укр. *нічого, interesting, гелгоче, киваючи головами, гусяче стадо критиків, університетських професорів <..> перепрошую, якщо образила когось із присутніх.*

Спільні ***прийоми*** впливу та переконання: 1. Прийом протиставлення: англ. *We = Negro, Black, Colored, Black Americans* vs. *They = whites, whitefolks, powhitetrash*; пол. *Польща* vs. *інші європейські країни*; укр. *Ми, українці,* vs. *Ви, американці/ Ми, жінки,* vs. *Ви, чоловіки*; 2. Фігура пролепсису – випереджання можливих заперечень або хибних припущень із боку аудиторії: англ. *A person unaware of all the factors that made up oppression might have expected sympathy or even support from the Negro newcomers for the dislodged Japanese*; укр. *<…> ви вже проставили подумки діагноз.* Спільним для слов'янських мов є прийом іронії, спрямований проти власного народу: пол. *Jak mawia Poeta, "wielkościowe zadęcie" Polaków*; укр. *наша незалежна, чи радше ще-не-вмерла.* Відмінні: пол. риторичне запитання: *To się nazywa dziennikarstwo, co jest więc prasą brukową?*; укр. прийом діалогізації – прямі звернення до аудиторії: *Леді й джентльмени.*

Подібні: займенник солідарності: *We* (*Black Americans*), *My* (*Rządzą nami nadal bogowie bez masek*), *Ми* (*українці / жінки / інтелігенція*) та відмінні стилістичні засоби: англ. 1. Директиви: *Come and see; imagine*; 2. Дискурсивні маркери ідентичності: *our people, my people, my race, my color*; укр. Особовий дейксис: суб'єктивоване *Ти*, "включений" займенник *Ми = Я + Ви, читачі.*

Для побудови **образу опонента** у трьох мовах встановлено типологію комунікативних стратегій: *іншування, звинувачення, дискредитації, захисту-нападу, аргументації, спростування* і *вихваляння.*

Спільними є ***стратегії***: 1. Іншування: англ. *Whitefolks couldn't be people because their feet were too small, their skin too white and see-through and they didn't walk on the balls of their feet the way people did – they walked on their heels like horses*; пол. *Dla mnie najlepszy przykład patriotyzmu to kibice. I sąsiedzi, wywieszający flagę. Taka tutejsza moda. Nie wiesz, gdzie jesteś, budzisz się z kaca, wyglądasz przez okno: Szwecja oblana morzem*; укр. *Великої Американської Депресії, на яку страждає, здається, сімдесят відсотків тутешнього населення, бігають до психіатрів, ковтають "Prosac", кожна нація божевіліє по-своєму, і мою депресію, котра насправді має іншу назву, я, хоч-не-хоч, уже наломилася перекладати зрозумілою їм мовою: broken relationship*; 2. Дискредитації опонента: англ. *But Momma convinced us that not only was cleanliness next to Godliness, dirtiness was the inventor of misery. The impudent child was detested by God and a shame to its parents and could bring destruction to its house and lin. All adults had to be addressed as Mister, Missus, Miss, Auntie, Cousin, Unk, Uncle, Buhbah, Sister, Brother and a thousand other appellations indicating familial relationship and the lowliness of the addressor. Everyone I knew respected these customary laws, except for the powhitetrash children*; пол. *A gdyby tak ściągnąć te nie najczystsze prześcieradełka, jakimi zasłaniają się poniektórzy moi byli? Autorytety moralne, luminarze etyki i sztuki. Zresztą kto by w to uwierzył? Kłamstwa łatwiej uchodzą za prawdę. Sami wydają*

książki, w których pozują na wyrocznie moralności i smaku; укр. <..> *бо він іменував це герметизмом, підводив під це діло теоретичну базу, мислитель, блін, знайшовся! концептуаліст!*; 3. Аргументації: англ. *People whose history and future were threatened each day by extinction that they were able to live at all. I find it interesting that the meanest life, the poorest existence, is attributed to God's will, but as human beings become more affluent, as their living standard and style begin to ascend the material scale, God descends the scale of responsibility at a commensurate speed*; пол. *Kochana korekto, więcej zaufania do języka. Litera jest wazna, ale nad nią unosi się sens, nie dający się zlapać w sidła gramatyki, wytresować do dreptania po śladach kropek i przecinków w dozwolonej zonie interpunkcji*; укр. *Прости. Любив, я знаю, – любив, як умів: в собі, а не з себе, і мені перепадали, таки ж як мишці – окрушинами під стіл, – тільки промінний од захвату погляд, що часом проривався коротким, скупим пригортанням <..>, та ще спалахи непідробного щастя на мій вид <..> – і тримав, і носив по кишенях куртки пух схожих на осіннє листя записок, декотрі, головніші, вклеював у мої книжки.*

Своєрідними є стратегії спростування: пол. *Skąd u neofickich młodzianków, zajmujacych się boską propagandą, pewność posiadania jedynie słusznej prawdy? Jakby prawda musiała być prosta (prostacko oczywista) i niesprzeczna. Gdzie niuanse Bernanosa, Pascala?* та вихваляння опонента: укр. <..> *а цей хлоп копав там, де й я, і, єдиний з усіх, робив це, ах холєра, – аж слину крізь стяті зуби всичала з захвату! – ліпше за мене.*

Збігаються окремі ***тактики*** для побудови образу опонента: 1. Закиду: англ. *The white kids were going to have a chance to become Galileos and Madame Curies and Edisons and Gauguins, and our boys (the girls weren't even in on it) would try to be Jesse Owenses and Joe Louises*; пол. <..> *jednak na huczne obchody Dni Polskich nikt z kraju mnie nie zaprosił*; укр. <..> *і той чоловік* <..> *без цента за душею й без слова англійської [а мав же час підучитися, прид-дурок!]*; 2. Пояснення: англ. *The Black woman in the South who raises sons, grandsons and nephews had her heart-strings tied to a hanging noose. Any break from routine may herald for them unbearable news. For this reason, Southern Blacks until the present generation could be counted among American's arch conservatives*; пол. *Słowa powinny być na wolności. Są wystarczająco inteligentne i ostrożne, nie zginą w bełkocie. Ze słów zbudowany jest cały nasz świat*; 3. Критичного ставлення: пол. *Tozsamość musi być dana raz na zawsze z konserwy i nie może (ku własnej uciesze) zmieniać się także na lepsze, rozwijać. Można jej co najwyżej bronić przed zaborcami, diabłem i tym podobnym towarem importowanym ze świata i zaświatów*; укр. <..> *йолки-палки, та хрін з ними, з харчами, чоловіче, скільки того життя, скільки тої любові, щоб акуратненько краяти її ножиком на сніданок і вечерю!.*

Натомість відрізняються тактики: англ. Мирного заклику до справедливості: *Let the whitefolks have their money and power and segregation and sarcasm and big houses and schools and lawns like carpets, and books, and mostly – mostly – let them have their whiteness. It was better to be meek and lowly, spat upon and abused for this little time than to spend eternity frying in the fires of hell*; пол. Згоди з позицією

опонента: *Rozumiem lament wokól calej sprawy. W Polsce świadomość była zawsze historycznym przetrwalnikiem*; укр. "Удару у відповідь": <..> *якщо в тебе були якісь плани на сьогоднішній вечір, то не вадило б дати мені про це знати до того, як я пішла спати, – замість сидіти шкробати свою графіку*; Висміювання: <..> *але він уже поклав трубку – молодець боєць, душка-пупсик.*

Відмінними є також ***прийоми***: англ. 1. Непрямого звинувачення: <..> *sinners the world over were in the driver's seat*; 2. Риторичного запитання і звернення до Бога: *How long, merciful Father? How long?*; 3. Епіплексису – нанизування запитань для докору: *Who decided that for Henry Reed to become a scientist he had to work like George Washington Carver, as a bootblack, to buy a microscope? <...> which concrete angel glued to what country seat had decided that if my brother wanted to become a lawyer he had to first pay penance for his skin by picking cotton and hoeing corn and studying correspondence book at night for twenty years?*; пол. 1. Алегорії: *Wyłażąc w publiczny świat, zamiast się każdemu narazać, powinnam niby troskliwa samica latać między towarzyskimi gniazdeczkami. Pakować w nie – nażarte dzioby piskląt robale pochlebstw. Brzydzę się robali*); 2. Сарказму: *Katolik na wzór i podobieństwo iluśgwiazdkowego koniaku: pięciokrzyżykowy, dziewieciokrzyżykowy (wszystkie przykazania oprócz "Nie kradnij"*; укр. Гри слів на ґрунті інтертекстуальності: <..> *і вони їдуть куди-небудь на дрінка, два слов'янські поети в чужій країні, ая, і нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться навіки од Атлантики до Пасифіку слав'янськая земля, спати з ним вона не збирається*).

На основі персуазивних технік та алгоритму (табл.1) в роботі визначено типи мовної особистості (далі МО) кожної із письменниць (табл. 2).

Таблиця 1

Алгоритм визначення типу мовної особистості в автобіографічному дискурсі

(на основі класифікацій E. Jones і T. Pittman (для образу риторки), Л. Бондаревої (для образу аудиторії) і К. Сєдова (для образу опонента)

ОБРАЗ РИТОРКИ	Наступально-образлива само-презентація	Поступально-стверджувальна само-презентація	Оборонна само-презентація	Захисна само-презентація
ОБРАЗ АУДИТОРІЇ	тип стриманої неконтактної оповідачки	тип контактної оповідачки (читач-супутник)	тип природно-контактної оповідачки (читач-співрозмовник)	тип надзвичайно контактної оповідачки (читач-друг)
ОБРАЗ ОПОНЕНТА	інвективна мовна особистість (МО)	куртуазна МО	раціонально-евристична МО	конфліктна МО / не-конфліктна МО

Таблиця 2

Типи мовної особистості М. Анґелу, М. Ґретковської та О. Забужко в жіночому автобіографічному дискурсі

Типи мовної особистості	М. Анґелу	М. Ґретковська	О. Забужко
ОБРАЗ РИТОРКИ	Позитивно-ствердживальна самопрезентація	Наступально-образлива та оборонна самопрезентація	Наступально-образлива самопрезентація
ОБРАЗ АУДИТОРІЇ	тип природно контактної оповідачки	тип контактної оповідачки (тип читача-супутника)	тип надзвичайно контактної оповідачки (тип читача-друга)
ОБРАЗ ОПОНЕНТА	куртуазна МО, раціонально-евристична МО	куртуазна МО, раціонально-евристична МО, інвективна МО	куртуазна МО, раціонально-евристична МО, інвективна МО

Третій розділ **"Когнітивно-семантичні особливості жіночого автобіографічного дискурсу в англійській, польській та українській мовах"** присвячено аналізу когнітивних структур аргументації в жіночому автобіографічному дискурсі. При цьому використано методику відтворення рис мовної особистості ритора (за А. Михальською). Опис здійснено за такими параметрами: 1) репертуар фігур; 2) концептуальний аналіз метафори; 3) репертуар аргументів та схеми аргументації. За результатами аналізу визначено спільні (ґендерні) і відмінні (етнічні) риси жіночого мовлення в автобіографічному дискурсі трьох мов.

Диференційні ознаки конкретного дискурсу визначаються не тільки властивими йому стратегіями і тактиками, а й типовими для нього метафоричними моделями та аргументацією (А. Баранов, Ch. Perelman). Зіставлення фігур у жіночому автобіографічному дискурсі подано в таблиці (табл. 3).

Метафора як когнітивний механізм (Дж. Лакофф і М. Джонсон) постає у результаті взаємодії двох концептуальних царин: царини-джерела, або концепту-кореляту (source domain), і царини-мети, або цільового концепту (target domain), на ґрунті певної спільності між ними (А. Річардс – ground). У результаті метафоричної проекції окремі властивості царини-джерела проектуються на царину-мету. Причому вибір понять для метафоричної проекції зумовлений індивідуальними особливостями мовця і типом дискурсу. Зокрема, на основі вжитих у жіночих автобіографіях метафоричних концептів визначено, які концепти-кореляти письменниці залучають для образного осмислення цільових концептів.

Таблиця 3

Репертуари фігур у текстах жіночих автобіографій

Автобіографії	М. Ангелу	М. Ґретковська	О. Забужко
Фігури	К-сть уживань	К-сть уживань	К-сть уживань
метафора	88	184	268
порівняння	178	86	197
риторичне запитання	63	200	68
дотеп	31	93	8
іронія	11	40	63
гіпербола	78	16	16
риторичний оклик	8	–	90
апосіопеза	–	78	16
інвективи	9	7	45
персоніфікація	11	21	23
дисфемізми	–	29	13
зевгма	6	15	4
евфемізми	7	3	4
Разом	504	799	826

У жіночому автобіографічному дискурсі образно осмислюється (царина-мета) насамперед людина, її психофізіологічна та мовленнєва діяльність, сфера тілесного, а також матеріальні об'єкти, світ природи, час і простір, власне "Я", стосунки між людьми і, рідше, – фізичні та надприродні явища. Водночас поняття для образного осмислення цільових концептів беруться із таких концептуальних класів, як "Сфера діяльності людини", "Світ природи", "Матеріальні об`єкти", "Людина", "Сфера тілесного", і рідше "Ірраціональне", "Сакральне", "Алюзії на прецедентні тексти" чи "Психологічна сфера". На відміну від афроамериканки, царина-джерело образних утворень польської та української автобіографок включає більше понять, пов'язаних зі сферою тілесного. Крім того, польська авторка для позначення виношуваної дитини залучає поняття із концептуального класу "Надприродні явища" (*Rodzice w stuporze patrzą na rozkosznego przybusza z kosmosu*).

Якщо функція метафори полягає в когнітивному отриманні нового знання (теза про односпрямованість метафоричної проекції Дж. Лакоффа), то жіночий автобіографічний дискурс характеризується концептуальною спрямованістю на образне осмислення людини, її мовно-психологічної діяльності (емоцій, станів, думок, мрій, пам'яті). Цариною більш конкретного знання, звідки беруться поняття для метафоричної проекції, стають поняття з різних сфер людської діяльності (мистецтва, домашнього господарства, спорту), природи, матеріальних об'єктів та тілесності. Така концептуальна спрямованість позначається на образності жіночих автобіографій. Зокрема виявлено, що концепти-кореляти втілюють поняття із власне жіночого екзистенційного досвіду, серед яких

переважають **артефактні метафори** зі сфери побуту: англ. 1. *It [yard] truly looked like **a flat redhead** that had been raked with a big toothed comb*; 2. *For just a second, everything and everyone in the church except Revered Taylor and Sister Monroe hung loose like **stockings on a washline***; 3. *He said a few words which were strung together like **beads***; 4. *I showed Bailey the empty holes, where the clotted blood sat like **filling in a pie crust***; 5. *Under her loose scrutiny I grew more buxom, and my brown skin smoothed and tight-pored like **pan-cakes fried on an unoiled skillet***; пол. 1. *Jedziemy do Uppsali, do katedry. **Odprasowany na kancik gotyk, zapięty pod szyję biały gorset kolumn***; 2. <...> *mam mnóstwo czasu, luksus godzin, w których mogą przebierać **niby w szkatułce z biżuterią***; 3. *Mądre porady. Kiedy nadchodzi skurcz, są tak samo przydatne, **jak kurs manikiuru dla kogoś przed amputacją ręki***; укр. 1. <...> *сад із двох безневинних вазонів* <...> *рясне **намисто** лискучих, схожих на пластикові, червоних бубок на високих стеблах*; 2. <...> *жінки поховані під тюленистим коливанням **сиром'ясного міста***; 3. <...> *провідниця, хирляве, **мов заране** на виду, дівча*; 4. <...> *ти почуєш, як дихає планета, **мов немовляче тім'ячко***; 5. <...> *взагалі, з тим чоловіком саме ця, відьомськи розчухрана, з нездорово блискучими очима й зубами і якимось невидним, але вгадним таборовим минулим, раз у раз вихоплювалася на передній план, замашисто **трощачи крихкий посуд незаповнених сподіванок***.

Щобільше, окремими типами концептуальної метафори, до яких вдаються М. Ґретковська і О. Забужко, є ґендерна та сексуальна метафори – як різновиди тілесної. У широкому розумінні термін *ґендерна метафора* позначає метафоричне перенесення, пов'язане зі статтю людини (А. Кириліна). Наприклад, у автобіографіях "Полька" та "Польові дослідження" реалізуються такі ґендерні метафори: I. ВІДВЕРТА РОЗМОВА ← ЗАВАГІТНІТИ (*Wiesz, tak jakoś mnie mdli... – Coś mi się zdaje, że zaszedłeś w niepożądaną ciążę z "Twoim Stylem"*); II. СТАВЛЕННЯ ДО ОДЯГУ ← МЕНОПАУЗА (*Zobojętniałam na ciuchy. Taka menopauza odzieżowa przychodzi podobno po trzydziestce piątce*); III. ВІРШІ, КАРТИНИ ← ВАГІТНІСТЬ (*А без любови – і діти, і вірші, й картини – все робиться вагітне смертю*); IV. ВІРШ ← ПОЗАШЛЮБНА ДИТИНА (*кожен вірш був прекрасним байстрям од якого-небудь князенка з зорею в лобі*); V. ПОЧАТОК ПИСЬМА ← ЗАРОДОК (*Sprzedaję książkę i dziecko, od pierwszej litery, zarodka*).

Сексуальною (еротичною) метафорою А. Кириліна називає таку, яка переносить значення статевих стосунків на інші аспекти людської діяльності. Автобіографії польської та української письменниць засвідчують різноманітні моделі творення еротичних метафор: I. КОМУНІКАТИВНІ ПЕРВЕРЗІЇ (*Minuta rozmowy ze Szwecją cztery złote, oralna rozpusta*); II. ГАСТРОНОМІЧНІ ПЕРВЕРЗІЇ (*Nimfetkowaty, nagi srom. Seksowna potrawa. Mineta smakosza*); III. МУЗИЧНІ ПЕРВЕРЗІЇ (*Wirtuozeria tabli jest kopulacją z dźwiękiem*); IV. ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ← ОРГАЗМ (*прилюдний оргазм, от як це називається, але вставляє публіку*); V. НАЦІОНАЛЬНЕ ↔ СЕКСУАЛЬНЕ (*сексуальна жертва національної ідеї*); VI. НЕЧИТАНІ КНИГИ ← НЕВИЛЮБЛЕНА ЖІНКА (*нечитане, мов невилюблена жінка*).

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки:**

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) риторика є технікою породження персуазивного дискурсу; 2) вивчення феномену впливу і переконання в дискурсі передбачає інтегральний підхід до мови як багатоаспектного феномену – соціо-психологічного, тобто поєднує різні аспекти: прагматичні, когнітивні, соціологічні та естетичні; 3) автобіографія є різновидом его-тексту і водночас тексту персуазивного; 4) персуазивність автобіографічних текстів виявляється, по-перше, у стратегіях самопрезентації (Я – Я′ – Ти); по-друге, у драматичному діалозі з читачами (Я – Ти); по-третє, у полеміці з опонентом (Я – Ти – Він (Вона)).

Запропонована методика прагмариторичного аналізу виявилась ефективною у визначенні стратегій і тактик, прийомів і засобів переконання читачів у жіночому автобіографічному дискурсі в зіставлюваних мовах.

Зіставлення персуазивних технік в англійській, польській та українській мовах дало змогу виявити спільні (самопрезентація через завоювання прихильності; заворожування; безпорадність та самовиправдання) і відмінні (самозахист – пол.; самокритика, самокартання, самопринижения – укр.) стратегії творення образу риторки. Відмінні риси встановлено на рівні окремих тактик (дотепного самовихваляння, самоприменшення, декларації щирості – англ.; декларації відвертості, представлення себе як чесної людини, нарікання – пол.; критичного ставлення до себе, негативного самоопису, самознищення, представлення себе як жінки зі сильним характером – укр.), послідовності тактик у межах конкретної стратегії та прийомів переконання.

Дослідження персуазивних технік творення образу аудиторії в трьох мовах показало, що спільними є не тільки стратегії максимального залучення аудиторії і тактики пояснення та заохочення активної участі адресатів, а й стилістичні прийоми (протиставлення, пролепсису) і окремі засоби (займенник солідарності). Відмінними виявились тактики спростування (пол.), підтримки уваги, повчання та удаваної ввічливості (укр.). Спільним для слов'янських мов є прийом спрямування іронії на адресу власного народу. Натомість для автобіографії афроамериканки характерне вживання дискурсивних маркерів ідентифікації зі спільнотою ("my people", "my race").

Для побудови образу опонента в англійській, польській та українській мовах встановлено спільні стратегії (іншування, дискредитації, аргументації) і тактики (закиду, пояснення). Водночас відрізняється низка тактик: мирного заклику до справедливості (англ.), згоди з позицією опонента (пол.), удару у відповідь, висміювання (укр.) та прийомів: непрямого звинувачення, риторичного запитання і звернення до Бога, епіплексису в англійській мові; алегорії та сарказму – в польській; гри слів на інтертекстуальному ґрунті – в українській.

Вибір персуазивних технік для побудови образів риторки, аудиторії та опонента в жіночому автобіографічному дискурсі зумовлений і ґендерною ідентичністю автобіографа, і типом мовної особистості, і особливостями етноріторики.

На рівні когнітивних структур аргументації спільним виявився метафоричний концепт, утворений на основі семантичної взаємодії понять концептуальних класів "Психофізіологічна діяльність людини", "Мовленнєва діяльність людини", "Матеріальні об'єкти", "Світ природи", "Час і простір", "Власне Я" (царина-мета) із поняттями "Сфера діяльності людини", "Світ природи", "Матеріальні об`єкти", "Людина", "Сфера тілесного" (царина-джерело).

Серед ґендерно маркованих концептуальних метафор у трьох мовах переважають артефактні метафори зі сфери побуту. Спільними для польської та української мов є такі різновиди концептуальної метафори, як ґендерна та сексуальна. Етнічно маркованими є схеми аргументації.

До власне "жіночих" персуазивних технік належать: 1) специфічно жіночі стратегії самопрезентації (через завоювання прихильності, заворожування чи безпорадність); 2) різноманітні тактики, прийоми і засоби залучення аудиторії, діалогізм (сегментовані запитання, пролепсис, антиципаційне запитання); 3) ґендерно марковані метафоричні концепти; 4) фігури експресивного синтаксису (риторичний оклик, звертання, запитання) та засоби експресивності (вигуки, демінутиви, згрубілі назви, емоційна лексика); 5) фігури уточнення і доповнення; 6) аргументація на основі прикладів із власного досвіду, а також використання аргументів до аудиторії і до людини.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні персуазивних технік на матеріалі чоловічих автобіографій і порівнянні їх із жіночими.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сынчак Е. П. Языково-риторическая позиция женщин-писательниц (М. Анджело, О. Забужко) / Е. П. Сынчак // Материалы XIII Междунар. науч.-практ. конф. "Риторика и культура общения в общественном и образовательном пространстве", 21–23 января 2009 г. / под ред. В. И. Аннушкина. – М. : Гос. ИРЯ им. А. С. Пушкина, 2009. – С. 431–438.

2. Синчак О. П. "Ми" vs. "Вони" : Етноніми і расові найменування в жіночих автобіографіях (Майя Анґелу, Оксана Забужко) / О. П. Синчак // Семантика мови і тексту : матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (21–23 верес. 2009 р.). – Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2009. – Ч. 2. – С. 303-306.

3. Синчак О. П. Риторичне значення рольового дейксису в жіночому автобіографічному дискурсі ("Польові дослідження з українського сексу" О. Забужко) / О. П. Синчак // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. Агентство", 2009. – Вип. 17. – С. 94–104.

4. Синчак О. П. Риторика : Експансіонізм чи відокремлення / О. П. Синчак // Studia methodologica. – Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 29. – С. 71–76.

5. Synchak O. P. Pregnant Language : Ukrainian and English Gender Metaphors for Creativity / O. Synchak // Женщина. Общество. Образование : материалы 12-ой междунар. науч.-практ. конф. (18–19 декаб. 2009 г.) – Минск : Женский институт ЭНВИЛА, 2010. – С. 593–595.

6. Синчак О. П. Мова в дії : Лінгвориторичний підхід до аналізу дискурсу / О. П. Синчак // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2010. – Вип. 10. – С. 141–145.

7. Синчак О. П. Етностилі жіночої самопрезентації на сцені автобіографічного письма (М. Анґелу, М. Ґретковська, О. Забужко) / О. П. Синчак // "Мова і культура". – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. 140. – С. 72–81.

8. Синчак О. П. Ґендерні та сексуальні метафори в жіночому автобіографічному дискурсі (О. Забужко, М. Ґретковська) / О. Синчак // Через освіту до рівності : тези наук. конф. в рамках Всеукр. ґендерного освітнього форуму. – К. : Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні, 2010. – С. 86–90.

9. Синчак О. П. "Жіноча риторика" : репертуар стратегій, фігур, аргументів / О. Синчак // Studia methodologica. – Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 32. – С. 193–202.

АНОТАЦІЇ

Синчак О. П. Прагмариторичні та когнітивно-семантичні особливості жіночого автобіографічного дискурсу (на матеріалі англійської, польської і української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2011.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до зіставного вивчення різномовного жіночого автобіографічного дискурсу; розроблено методику зіставлення персуазивних технік у жіночому автобіографічному дискурсі англійської (американського варіанту), польської та української мов; визначено та охарактеризовано репертуари стратегій і тактик, прийомів і засобів побудови образів риторки, аудиторії й опонента; проаналізовано когнітивно-семантичні механізми засобів аргументації в жіночому автобіографічному дискурсі; встановлено типи мовних особистостей автобіографок з увагою до риторичних рис їхньої мовленнєвої поведінки; визначено спільні закономірності та відмінності у принципах побудови жіночого персуазивного дискурсу в англійській, польській та українській мовах.

Ключові слова: риторична прагматика, когнітивна семантика, автобіографічний дискурс, персуазивні техніки, стратегії, тактики, прийоми, фігури, аргументація, тип мовної особистості.

Сынчак Е. П. Прагмариторические и когнитивно-семантические особенности женского автобиографического дискурса (на материале английского, польского и украинского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2009.

Диссертация посвящена сопоставительному изучению персуазивных техник, используемых в женском автобиографическом дискурсе в украинском, польском и английском (американский вариант) языках. В исследовании разработана методика прагмариторического анализа автобиографического дискурса, предусматривающая изучение стратегий и тактик, приёмов и средств, с помощью которых женщины-автобиографы создают желаемые образы ритора, аудитории и оппонента. Выявлены и охарактеризированы репертуары стратегий и тактик, приёмов и средств создания образов ритора, аудитории и оппонента; проанализированы когнитивно-семантические механизмы средств аргументации в женском автобиографическом дискурсе. Определены типы языковых личностей женщин-автобиографов с учетом риторических свойств их речевого поведения. Выявлены общие и различные черты в принципах организации женского персуазивного дискурса в английском, польском и украинском языках.

Ключевые слова: риторическая прагматика, когнитивная семантика, автобиографический дискурс, персуазивные техники, стратегии, тактики, приёмы, фигуры, аргументация, тип языковой личности.

Synchak O. P. The Pragma-rhetorical and Cognitive Semantic Features of Female Autobiographical Discourse (on the material of English, Polish and Ukrainian languages). – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology in speciality 10.02.15 – General Linguistics. – The Ivan Franko National University of Lviv, 2011.

This thesis compares the discourse of female autobiographies in the American English, Polish, and Ukrainian languages, with a focus on the similarities and differences between various persuasion techniques. The study introduces the methodology for pragma-rhetorical investigation of persuasive discourse which is intended to define strategies and tactics, as well as rhetorical devices and linguistic means used by the authors in order to build the images of the speaker, audience and opponent. On the basis of this approach, the typological characteristics are revealed within the linguistic identities of each female writer. Based on the cognitive semantic analysis of conceptual metaphors, this research reveals the gender- and ethnic-marked metaphorical concepts.

The first chapter clarifies the connections between linguistics and rhetoric by showing how they intersect in the field of discourse analysis. Rhetoric, considered as a "general theory of communication" (J. Kraus), allows for the study of simultaneously different levels of linguistic phenomena: pragmatic, logical, psychological, sociological, aesthetic and interactional. As a result, modern rhetoric is closely bound with linguistic

disciplines, such as pragmatics, stylistics, cognitive semantics, text linguistics, theory of communication, psycholinguistics and sociolinguistics. An autobiographical discourse belongs to the consideration of rhetoric as a persuasive discourse.

The second chapter reveals a set of rhetorical strategies, tactics, stylistic devices, and linguistic means used by the autobiographer in order to build the intended images of the speaker, audience and opponent. To create the image of a speaker the female-writer uses strategies of self-presentation, such as *ingratiation, self-promotion, exemplification* and *supplication.* At the same time the devices and means which they use to fulfill these strategies varies greatly. For example, M. Angelou lowers her self-image by using self-deprecating humor. She also presents a personal commitment as a community participant by identifying with her community. On the other hand, O. Zabuzhko plays a "game on the audience's feelings" and increases her own image by discrediting others. Unlike the African-American woman, the Ukrainian autobiographer resorts to individualistic self-presentation. The peculiarity of the Polish writer's language behavior reveals in that she combines strategies of self-presentation and refutation, in particular with tactics, such as discrediting others and creating self-excuses. Thus, M. Gretkowska raises her own image by discrediting opponents or aggressively adjusting their model of the world.

To create the image of an audience, the writers use the techniques of identification and "dialogization": tactics to involve the readers in active participation, as well as tactics of explanation, the pronoun of solidarity "We" and various means for involving the audience (direct addressing, prolepsis, exemplifications, explanations).

The image of the opponent is constructed by sets of strategies, such as *othering, argumentation, community defending or discrediting others, prosecution and refutation.*

The third chapter analyses the cognitive structure of argumentation in discourse of female autobiographies, including 1) the repertoire of figures; 2) the conceptual analysis of metaphor; 3) the repertoire of arguments. On the basis of such analysis, the research shows the common features (gender) of the "female" verbal behavior, as well as the peculiarities between African-American, Polish and Ukrainian ethnic styles of argumentation.

Keywords: pragma-rhetoric, cognitive semantics, autobiographical discourse, strategy and tactics, figures, argumentation, verbal behavior.